

Тибет

Срещата на „западния и източния пречупен кръст“

Около 400 км делят кервана от Лхаса. Четири седмици ще трае пътуването, отначало ще яздат през привлекателната, обрасла с гора долина Чумби, след това през прословутия каравансарай „Фари“ и полето на Туна към плодородната равнина южно от Гианце, за да стигнат до третия по големина тибетски град, британски пост за търговия, телеграфна станция и гарнизонна база на една въоръжена армейска единица – тяхната първа важна междинна спирка.

На Бъдни вечер пристигат в главното селище на долината Чумби – Ятунг, втория британски търговски пост по протежението на маршрута до Лхаса. Той се ръководи от Рай Бахадур Норбу Дхондуп, директно подчинен на Базил Гулд и един от малкото тибетци на британска служба. Норбу Дхондуп се оказва учтив представител на английските си работодатели и ги поканва на чай и бисквити. Бегер отсича в горичката зад поста една ела, която ще замести елхата, в багажа има достатъчно свещи, коледни бисквити „Балзен“ и саморъчно изработена ламета от сребърна хартия, и всичко това послужва за украса на дървото. Вечерта „Стори сахиб“ Геер бръква дълбоко в кутията за провизии. Има аспержи, сардини в олио и вурстчета от консерва, а също и бренди „Арманияк“, и тибетска ечемичена бира, която през цялата вечер се лее богато.

Местните членове на експедицията се чудят на непознатите за тях празнични традиции и толкова по-радостни са после,

когато получават коледни подаръци: нови гумени ботуши, цигари и по три рупии допълнително на човек. Преди настроението да наклони към пеене на сантиментални коледни песни, новият преводач казва, че „ще следва групата безусловно, каквито и да са политическите ѝ цели в Тибет“. За немците, които предполагат, че Рабден Кхази е прикрит британски шпионин, тази забележка идва почти като признание, сякаш той в пияно състояние се опитва да подпита предпазливо за истинските цели на начинанието. Разбира се, Шефер му обяснява отново и отново за напълно безобидния и чисто научен характер на експедицията му, но сега под по-нататъшните внушения на чанг започва от своя страна да разпитва Рабден Кхази повече за неговия възложител и целите му.

На Бъдни вечер Винерт не пие много от бирата чанг, но е твърдо решен да продължи геомагнитните си измервания въпреки забраните, също и в Тибет. Това трябва да се случи обаче тайно – през нощта или в отдалечени местности. Освен това той си сглобява палатка за измервателните инструменти, за да не бъде все пак случайно изненадан отдалеч. В най-лошия случай смята да се оправи, като препрати нещата към фотографските си експерименти. Към полунощ Винерт се покатерва заедно с Бегер малко над планинския склон, за да измери земния магнетизъм с магнитомер – в зимния Тибет посред нощ е всичко друго освен комфортно.

По старите търговски маршрути

Няколко дни след това експедицията напуска добре защитената долина. Боровите гори, а после и храсталаците от рододендрони остават зад тях, последните хвойнови храсти маркират прехода към безлесната високопланинска степ, която сега през зимата е скована в ледена, силно замръзнала обвивка. Британците са подсигурили отсечката от Калимпонг до Гианце не само с телеграфна инсталация, но също и с обикновени къщи за отдих по време на дневните етапи, т.нар. Дак бунгала. Там има храна за мулета-

та и отоплителен материал – предимно изсушена тор от якове. Шефер пресметва по-късно местните цени в марки и пфенинги: според изчисленията му един носач струва на ден 40 пфенига, един кон – 50, прислужник за един месец – 20 райхсмарки, а споменатият тор от як, падащ се на човек по отсечката – не повече от 1,50 райхсмарки. Тъй като немците притежават официално разрешение от Лхаса за влизане, могат да ползват системата на тибетските маршрути. В крайните точки на дневните етапи жителите са задължени със закон да дават подслон на пътуващите, а при нужда и отпочинали животни, което е голямо бреме за селското население, защото отговорните правителствени служители не се колебаят при нарушения да налагат сериозни наказания.

Пътят към Гианце води право на североизток и неслучайно превъзхожда много други дневни маршрути с най-впечатляващия планински изглед в Хималаите на конусовидния леден великан Джомолхари (Чомолхари) – 7326 м висок граничен стълб към Бутан, чиито симетрично разположени стръмни профили надвишават с повече от 2000 м равнината на Фари. До този момент Шефер потиска ловната си страст, прекалено голям му изглежда рискът да бъде разкрит. Също и сега не иска да ползва тайно носените със себе си оръжия – един изстрел няма как да бъде скрит, – затова той построява от гумените подложки на куфар на експедицията един вид катапулт, с който след известно упражняване изключително точно убива птици и малки бозайници както за собствено удовлетворение, така и за научен анализ.

Също като Винерт и ловуващият Шефер започва игра на криеница. Те оставят експедицията да отиде напред, отдръпват се още рано сутринта или вечерта, търсят оскъдно прикритие в широката открита тревиста степ, за да проведат геофизичните измервания или упражнения по стрелба с катапулт по снежни чинки, алпийски чучулиги и хималайски зайци. Шефер си записва: „Тибетците и не подозират дори как прегрешаваме тук спрямо техните богове.“ Привърженикът на езическо-германските обичаи не може да скрие своята дълбока антипатия срещу вездесъщото суеверие на тези „деца на природата“. От много отдавна

Ернст Шефер е преди всичко във властта на очарованието от тибетската природа, на нейната непокътнатост, големина и простор, както и на нейната монотонност и безлюдие. Той си представя Тибет като сътворен за него рай – напълно дива природа, неопетнена от човешките дейности, далеч от цивилизацията, всъщност съвсем не място за хора, по-скоро Шангри Ла мечта като реалност.

Това е тази небесно близка красота, която поддържа сърцето ми да тупти в самотата сред хората. И аз живея от нея в мъчителните, изпълнени с копнеж години между експедициите, тя е моят източник на утеха, моят рай, от който никой не може да ме прогони. Така вглъбен в спомена, укротен, изтънчен и възвишен е моят Тибет, винаги жив в мен – много повече насън, отколкото наяве. А сега скоро ще бъде отново истински – сините глетчери, самотните звездни нощи, безкрайните степи, всичко!⁴³

По-безвкусно нещо, написано за Тибет, едва ли има в немската литература.

Разбира се, те се целят и с телеобективите в кианги, тибетски газели и сини овце, в големите бозайници в Южен Тибет, които се движат на малки стада на сигурно разстояние от пътя на керваните. Въпреки всичките криеници Винерт проявява за своите измервания на геомагнитни данни невероятна дисциплина предвид лошото време. Той скицира рутината на работата си:

Разполагане на бивак, антената между желязната кирка и колчето на палатката на 30 м разстояние, да се чуе по радиото точното време, всеки ден да се измерва максималната височина на слънцето, подреждане на магнитните теодолити. Следобед 2 часа наблюдение на отклонението на земномагнитния хоризонтален интензитет, после наблюдения на колебанията, при които трябва да ми помогне някой другар, който да съобщава знака при преминаването на магнитите през състоянието на покой, докато аз лежа на земята, наблюдавам хронометъра и си отбелязвам преминаванията в дълги цифрови редици.⁴⁴

През нощта на 2 януари Винерт измерва най-ниската температура за експедицията им – минус 35,7 градуса. Но и при температура под минус 20 градуса носените от тях дестилати не замръзват, така че началото на 1939 г., въпреки не дотам комфортния подслон, може да бъде обилно полято.

Те прекосяват малки селища, горещи извори и самотни манастири, вододела на Танг Ла между Ганг и Брахмапутра и крепостни руини от отдавна отминали времена на разбойническите монголски нападения или престрелките с Бутан. Пресичат Гуру, мястото на пролятата млада кръв, „място на страх и горчивина“ за тибетците. Тук през 1904 г. се стоварва огромна откъм войници и въоръжение превъзхождаща британска военна сила под командването на Франсис Ъънгхъсбанд върху множество лошо въоръжени и необразовани тибетци, които се хвърлят срещу англичаните и гурките единствено с вярата в помощта на висши сили и под град от куршуми на безброй картечници стотици умират. Клането при Гуру предизвиква в Англия викове от възмущение. Полковник Ъънгхъсбанд се оправдава, като сочи глупостта на тибетските ламы, които са изпратили тези мъже на сигурна смърт. Настъплението към Лхаса, за да се направи пробив в политиката на изолация на тибетците, е започнало. Империята показва отново откритото позицията си.

На 5 януари 1939 г. керванът на Шефер приближава Гианце. На юг от града се простира обширна равнина, прорязана от река Ниянг Чу и защитена от планински хребети. Тук на 4000 м се намира една от житниците на Тибет, където предимно се отглежда ечемик. Селището е все по-близо, все по-често се виждат стени, покрити с мани, ступи и изсечени в скалите изображения на Буда. Експедицията преминава през красиви селски дворове и не пропуска възможността да купи посевен материал. Защото Хайнрих Химлер, разбира се, не мисли само за търсене на арийски следи в Тибет, но и жадува за особено устойчивите полезни растения и животински породи – обширното жизнено пространство на Изток е част от победата му като „ господстващ народ“. И там, както и във войната, тибетските планински понита или прочутият „60-дневен ече-

мик“, който 2 месеца след засяването благодарение на добре измислените напоителни техники вече е узрял за жътва, могат да бъдат в помощ. Химлер иска да обзаведе своите заселници по границите с тибетски ечемик и високопланински понита. Това е изследване, с което „отечеството може да се гордее“, както пише местната преса. Настаняват се на квартира в стария търговски град в бунгалата Дак край съобщителния възел на множеството улични връзки. Гианце е известен в Тибет не само като търговски град и с плодородието на околността си, но и с тъкачеството на килими, с най-голямата и в художествено отношение най-скъпо струващата ступа на страната, както и с манастира „Кумбум“ или „100 000-те буди“.

Преди града в една малка тополова гора са разположени британският гарнизон и търговската база. На следващата сутрин веднага следва официално посещение на немците при английския губернатор с „костюм и палто“ – те са се погрижили за всички възможни случаи. Посрещат ги майор Маккензи и капитан Клифорд, които по това време водят командването на 50-ината сикхски войници от гарнизона.

Гианце през зимата означава суров продължителен студ, редовни пясъчни бури и една прегледна програма на промените във военното рутинно ежедневие. Затова не е толкова учудващо, че Клифорд въпреки сравнително ранния час ги кани на алкохолни питиета. Преди, по време и след закуската има стаут, ейл, вермут и джин и с покачващите се градуси разговорът се измества към политиката. Също и в затворения Тибет политическите реалности в света застигат СС-изследователите. Ирландецът Клифорд ругае Хитлер и „евреина“ Гьобелс, Германия щяла да загуби всяка война най-вече заради липсата на пари, не повече от половината от всички немци стоели зад „фюрера“, докато той с финалното „Ще те пребия!“, залитайки, щял да се сбогува.

През това време Шефер се опитва демонстративно да разговаря само със спокойния Маккензи, чието политическо отношение обаче спрямо нацистка Германия също не е приятелско. Шефер пише разгневено в един репортаж:

Жалкият факт, че на тази чисто научна експедиция се приписва политическа агитация и съществуват всякакви други политически подозрения, ни развеселява много и ние го приемаме, кикотейки се.⁴⁵

На всичко отгоре два дни по-късно им предстои повторно посещение при Хю Ричардсън, който също минава пътьом в посока Лхаса. Ричардсън кани немците на вечеря в гарнизона, говорят се общи приказки, едва на по цигара и уиски Ричардсън преминава към въпроса. Той е по-добре информиран, отколкото Шефер предполага. Ричардсън иска експедицията да спре да показва повече знамена с пречупен кръст и СС руни, без значение дали върху вимпели или каски. Това било за едно чисто туристическо начинание напълно неуместно. Ако изобщо имало знамена, то щял да се развява Юниън Джак. Освен това се било чуло, че немците се отнасят зле с местните, например били обидили един куриер, който поискал пътните им документи. И в заключение Ричардсън потвърждава отново категоричната забрана да се ловува и да се провеждат научни измервания, но не дава да се разбере дали знае нещо за вече направените нарушения. Обезкуражени, те си тръгват към дома.

По всичко изглежда, че започва студена война между немците и англичаните в Тибет, подсилена от дълбоката лична антипатия между Шефер и Ричардсън, извън политическите разногласия. Шефер пише в дневника си: „Още от самото начало забелязах, че Ричардсън няма да ме остави на мира, той просто е олицетворение на тесногърдието и бюрокрацията.“ Ричардсън също споменава в частен разговор: „Аз още от началото съм срещу това начинание. Изобщо не е време за приятелски чувства към Германия.“ Затова сигурно не всички изказвания в британските източници от тези месеци са пълната истина, също и в Лондон и Делхи в оценката на събитията са играли известна роля политическите опортюнистични причини.

Един поверителен рапорт на Базил Гулд отбелязва също така:

Немците стават непопулярни в Дочен, Туна и Фари с това, че купуват запаси, но не са съгласни да платят обичайните цени.

После, изглежда, са позволили на своите наети шерпи да се държат зле с местните и да ги удрят. Има и други оплаквания заради антропологичните измервания на Бегер.⁴⁶

Затова заслужава да бъде разгледан по-подробно един епизод от престоя на немците в Гианце, тъй като във всякакво отношение той е симптоматичен за държанието на целия екип в Тибет. Често в официалните публикации на Шефер за експедицията може да се прочете за доброто впечатление, което петимата млади немци оставят след себе си в Тибет. Дори това от гледна точка на Шефер и да е истина, то тя най-малкото е изменена и необективна. Другата история за немците в Тибет често се крие между редовете, в непубликуваните писма, в бележките към документите и т.п. От една страна, е вече споменатото незачитане на тибетските обичаи и желания при научните изследвания или убийството на животни. От друга, е начинът, по който се държат с местните. На колегите си Шефер само крещи, но местните му служители понякога получават и удари. По-късно той аргументира някои оскърбления, някое крайно лошо поведение с „разстроените си нерви“.

Тук е и антропологът Бегер и неговият поглед към местните жени. Много далеч от предишните му размишления относно правилността на смесването на расите, спомените му са изпълнени при наблюдението на тибетките с неспирно пубертетно воайорство. Там „се усмихват червендалести момичета с червени бузи“, а тук „махат хубавите бхутийски жени“ и „хубавата дъщеричка на гостилничаря надниква с удоволствие и гледа главно към мен“ и „едната жена е грозна и кривогледа, другата толкова по-привлекателна, добре сложена, пълничка... вълнената рокля без ръкави предлага прелестни гледки и етноложко познание – бельото тук не е обичайно.“⁴⁷ Мокри сънища на един късен пубертет или поглед на бял завоевател? Във всеки случай не и антропология.

На 11 януари керванът напуска Гианце. Вече са изминали около половината отсечка до Лхаса и се движат по един много използван маршрут, свързващ тези два големи града. Два дни пътят води нагоре към високия 5000 м проход Каро Ла, после надолу към широко разклоненото и замръзнало езеро Ямдрок Юто,

покрай западния му бряг, отново през превала на един проход и накрая надолу в широката долина на река Цангпо, след чието прекосяване към страничната долина на Кичу, наблизно по пътя се показва Лхаса.

По този маршрут те често преминават през руини, замъци върху издатини на отвесни скали, крепостни сгради в равнината, но също и рушащи се по-големи селски дворове и къщи. Сведенията на местните за причините и произхода на тези реликти са в повечето случаи неточни, а понякога и противоречиви. Имало ли е тук някога значителни бойни действия? Напускани ли са селищата след глад или природни бедствия? На запад отсъства каквато и да е научна позиция за тибетската ранна история, не съществува и дисциплината тибетска археология. Дори само избраната от самите тибетци изолация и забраните на ортодоксалната теократия в Лхаса биха направили подобни изследвания невъзможни. Шефер и Бегер си спомнят за едно от поръченията от Берлин. Какво общо би могла да има възможна ранна арийска цивилизация със следите и останките? Имало ли е някога предбудистка култура в Тибет, водена от горди войнствени крале, мъжествени арийци, обвързани със земния живот и с делото, които по-късно по неизвестни причини загиват и остават изтласкани от „изнежената“ култура на тибетския будизъм, чийто върховен клир сега необезпокоявано управлява страната?! Дотук с работната хипотеза на СС-изследователите.

Бегер наблюдава руините „които явно са останки от една отдавна изминала културна епоха“, Шефер заключава: „По всички наши пътища в централнотибетската област ни посрещат свидетелства на едно войнствено минало. До прастарите, произхождащи от времето на кралете замъци стоят модерни тибетски селски стопанства.“ И отбелязва, изпълнен с възхищение: „Още когато древните крале от Ярлунг са господствали над Страната на снеговете, този замък е имал голямо значение, днес обаче е само една горда, борбена мечта от отдавна изминалите дни.“ И в заключение: „Днес никой не знае какви обяснения за произхода и бъдещето на човешкия род почиват още в Тибет под планинските отломки...“⁴⁸

Своята антипатия към вездесъщите монаси и тяхното господство като израз на пропадаването на ранната тибетска цивилизация той прикрива с труд: „Тихо и пламенно мълвят смирените ламии светите си молитви, които Буда от незапомнени времена е изговарял. В стоическо спокойствие седят хиляди фанатични монаси в дълги, дуплещи се на вълни роби и медитират. Те се стремят към вечността и забравят пространството и света.“ Това не са примери за подражание за един „викинг на науката“ от Германския райх. „Хоби етнологът“ Бегер допълнително го занимават все повече появяващите се пречупени кръстове – свастика на индийски – върху предмети за ползване, върху текстилни изделия и като знаци върху врати и стени на къщи. Разбира се, ученият националсоциалист предполага, че е поради старото родство с арийската култура, защото „...има също и знаци, които наподобяват германската руна на живота“.

Пристигане в Лхаса, свещения център на Тибет

С тежки лодки, изработени от сурово издялани талпи, основната част от кервана преминава през широката и бавно течаща по това време през зимата Цангпо, която след много километри по течението надолу в Индия става Брахмапутра. Вечерта достигат селището Чушул, крайната точка на дневния етап. Някакъв монах, пратеник от Лхаса, пристига и пита Шефер за предполагаемия момент на пристигането им там, за да могат да бъдат направени съответните приготовления. Зарадван много, Шефер обяснява: „В най-щастливия час, когато свещеното слънце хвърли най-късата си сянка, ще се случи голямото събитие.“ Една високопоставена приветстваща делегация ще очаква немците край портите на града вдругиден в уговореното време, им казва на сбогуване служителят монах. Шефер е дълбоко удовлетворен, че делегацията на Германския райх най-после ще получи подобаващо внимание и почит. Керванът се издокарва съответно: измиват се коси, подстригват се бради, почистват се седлата, изваж-